

ЖИНОЯТЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА ПРОФИЛАКТИКА ТИЗИМИНИ АХБОРОТ БИЛАН ТАЪМИНЛАШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Касимов Нодиржон Содикжонович

Ўзбекистон Республикаси ИИБ 2-сон Тошкент академик
лицейи директорининг ўқув ишлари бўйича ўринбосари,
ИИБ Академияси мустақил изланувчиси
<https://doi.org/10.5281/zenodo.7260215>

Annotatsiya

Мақолада содир этиладиган жиноятларни олдини олиш чораларини ташкил этишдаги профилактика тизимини ахборот билан таъминлан учун кўрилиши лозим бўлган чоралар, ахборот таъминлаш йўналишлари ва усуллари ҳамда ушбу ахборотлардан қандай фойдаланиш йўллари кўрсатиб берилган ва таҳлил қилинган.

Kalit so'zlar: жиноятларни олдини олиш, профилактика, ахборот, криминалогия, жиноий - ҳуқуқий ахборот.

Аҳолининг тинчлигини, осойишталигини сақлаш, ҳар бир ҳудудда барқарорликни таъминлаш мустақил давлатимизнинг асосий вазифаларидан биридир. Демократик давлат ўз фуқароларига тинч яшаш ва меҳнат қилиш имконини тўла таъминлаб бермоғи керак. Лекин, айтилганда, жиноятчиликка қарши кураш шунчаки кампанияга айланиб кетмаслиги лозим. Бу иш - давлат сиёсатининг асосий тамойилларидан бири бўлмоғи зарур.

Биз қонунга бўйсуниб яшашни турмуш тарзига айлантирмас эканмиз, жиноятчиликнинг олдини олиш муаммо бўлиб қолаверади. Биз ҳуқуқий демократик давлат қуриш йўлидан бораемиз. Ана шу эзгу мақсадга эришиш эса, энг аввало, одамларнинг ўз ҳақ-ҳуқуқини англай олиши, ўзини ҳимоя қила билиши, шунингдек ҳимоя қилинганига боғлиқ. Уларни ҳимоя қилиш эса давлатнинг, хусусан ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг вазифаларига киради. Фуқаролар жиноятлар тазйиқидан ҳимоя қилинмас экан, бу давлат инқирозга дучор бўлади. Шу туфайли бизнинг мамлакатда ушбу йўналишни давлат сиёсатининг устивор йўналишларида бири деб тан олингани бежиз эмас.

Мамлакатда қонунчиликни янада мустаҳкамлаш, қонунбузарликнинг олдини олиш ва жиноятчиликка қарши курашни кучайтириш, умуман, ҳозирги иқтисодий ислохотлар даврида қонун устуворлигини таъминлаш ҳар бир мутасадди раҳбар ва айтилганда, ҳуқуқ-тартибот идораларининг долзарб вазифаси бўлиб қолиши керак.

Ахборот билан таъминлаш тушунчаси илмий ва амалий муомалага тезлик билан кириб бормоқда ва умуман, бошқарув, хусусан, ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари бошқарувининг у ёки бу муаммоларини ёритишда фойдаланилмоқда.

Бироқ жиноят ҳуқуқи фанида ахборот таъминоти муаммоси ҳозирги кунда ҳам моҳиятан ишлаб чиқилмаган деса ҳам бўлади. “Ахборот” термини хабар, ишнинг ҳолати тўғрисида хабардорлик, бирор нарса ҳақидаги маълумотни билдиради. Ҳуқуқий ахборот деганда, бизнинг ҳуқуқ ва у билан боғлиқ бошқа жараёнлар ва ҳодисалар тўғрисидаги билимларимизни белгилайдиган маълумотлар йиғиндиси тушунилади. Шулардан келиб чиқиб, жиноий-ҳуқуқий ахборотларни умуман, жиноят ҳуқуқига оид билимлар, маълумотлар, унинг алоҳида институтлари ва нормалари, жиноятчиликнинг ҳолати ва унга жиноий-ҳуқуқий таъсир кўрсатиш чоралари, бу таъсир ва унинг натижаларининг ижтимоий оқибатлари йиғиндиси каби белгилаш мумкин. Аҳолининг жиноий-ҳуқуқий таъсирлар ва жиноят ҳуқуқини қўллаш амалиётига, шу жумладан, у билан боғлиқ барча жараёнлар ва ҳодисаларга нисбатан муносабатлар тўғрисида турли таснифлаш қилинадиган схемалар мавжуд бўлиб, улар назария ва амалиёт учун жиддий бўлган ахборот белгиларига асосланади. Демак, масалан, ахборотни унинг дастлабки аҳамияти ва у мавжуд бўлган манбаларга мослигига кўра таснифлаш қилиш муҳим аҳамиятга эга. Ахборот шу белгисига кўра расмий ва норасмийга бўлинади. Расмий гуруҳга: норматив ҳисобот, маълумотнома сигналли, хабардор қилувчи, оператив-техник ҳамда методик ахборотга ажратиш мумкин. Иккинчи гуруҳ ўз ичига илмий ва амалиётчи ходимларининг жиноятларнинг олдини олиш масалаларини шунингдек, бу фаолиятга тааллуқли бўлган турли масалалар бўйича фикрларни такомиллаштириш бўйича илмий хулосаларини ўз ичига олади.

Адабиётларда ахборот турларидан бири сифатида криминологик ахборотни у ёки бу даражада профилогик фаолиятга таъсир кўрсатувчи ва илмий билим, эмперик маълумот, одатий тасаввур кўринишдаги маълумотлар йиғиндиси сифатида белгиланади. Айрим муаллифлар мазмун томонидан очиб бериш орқали криминологик ахборотнинг мазмунини бирмунча муайянлаштирадilar ва унга боғлиқ жиноятчилик ва ҳодисалар, жиноятчи шахси ва шахсий жиноий хулқ-атвор сабаблари, жиноятлар ва уларнинг параметр (ўлчамлари)ларини белгилаб берувчи омиллар тўғрисидаги маълумотлар киритилади.

Криминологик ахборотнинг бундай таърифи, унинг табиати ва вазифаси аввало, бир вақтнинг ўзида жиноятчилик ва у билан боғлиқ ижтимоий зарарли ҳодисалар (алкоголизм, ўзини ўзи ўлдириш, фоҳишабозлик ва ғайри ахлоқий бўлган бошқа иллатлар), яъни жиноятчилик социалогиясини ўрганувчи ижтимоий фан сингари криминология фанини тушунишга асосланади. Бу криминологик ахборотнинг умуман, ҳуқуқий ахборот ва хусусан, жиноий-ҳуқуқий ахборотга ўхшаганлигини билдиради. Ўз навбатида бу улардан кенг ва чуқурдир. Шу билан бир қаторда криминологик ахборот у билан узвий

боғланган ва бир қатор ҳолларда, ижтимоий ахборот, шу жумладан сиёсий, иқтисодий, демографик, ижтимоий психологик турдаги ахборотлар билан тенг равишда туташади.

Криминалогик ахборот мақсадли йўналиши бўйича қўйидаги асосий турларга бўлинади.

Директив (ташкилий-тақсимот) У ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг пролфилактик ишларини белгилайди ва тартибга солади. Унга: қонунлар, фармонлар, қарорлар ва фармоишлар, буйруқлар, кўрсатмалар, йўриқномалар, қўлланмалар, низомлар, режалар ваҳакозолар киради.

Аналитик. Жинойт ҳуқуқи органларининг профилактик фаолияти турли жиҳатларининг тахлили – жинойтчиликнинг жинойт содир этишга таъсир кўрсатувчи ҳолати, сабаблари ва шарт - шароитлари, ҳудудда юзага келган оператив вазият ва шакллардан иборат бўлади.

Назорат-ҳисоб ва ҳисобот. Ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари турли хизмат ва бўлинмаларининг турли хил ҳисоблари, шарҳлар, маълумотномалар, текширув ва назорат ҳужжатларида қайд этилиши мумкин бўлган жинойтларнинг олдини олиш, профилактика қилиш борасида турли хизмат ва бўлинмалар ишларининг ҳолати ва натижаларини тасвирлайди.

Бу турдаги ахборотнинг муҳим таркибий қисми профилактик ҳисобда турган шахсларнинг миқдори, шунингдек, терговчи ва прокурор томонидан жинойт содир этилишга таъсир кўрсатувчи сабаблар ва шарт-шароитларни бартараф этиш тўғрисидаги тавсияномалар, жамоатчилик ҳамда оммавий ахборот воситаларидаги чиқишлар миқдорига оид маълумотлар ҳисобланади.

Оператив - хизмат. Улар ўз ичига юқори турдаги ва айрим профилактика субъектлари оператив-хизматка оид ҳужжатлар ёрдамида уларда бўлган маълумотлар билан ўзаро айирибош қиладилар. Бу турдаги ахборот директив ва ҳисобот характериға эға бўлиб, жинойтлар профилактикасиға оид кенг доирадаги масалаларға тааллуқли бўлади. Айниқса, у жинойт ҳуқуқининг жинойтларнинг олдини олиш ва профилактикасиға доир бевосита кундалик амалий ишларини таъминлашда муҳим аҳамиятға эға. Ички ишлар органларидаги манбаларға масалан, милиция участка инспекторининг маъмурий ҳудуднинг паспорти, турли билдиргилар, хизмат ёзишмалари ва бошқа жорий ҳужжатларни киритиш мумкин. Бунға жинойтлар профилактикаси масалаларига тааллуқли фуқароларнинг хат ва аризалари, таклиф ва шикоятлари бўйича ёзишмалари ҳам киритилади.

Жинойтларнинг олдини олиш, профилактика қилишда фойдаланиладиган ахборотларнинг кўриб ўтилган таснифлаши билан бир қаторда уларни тўлдирадиган бошқалари ҳам бор. Хусусан, ахборотни давлат органлари ва бошқаруви учун мўлжалланган дастлабки, оралиқ,

якуний (жиноий-хуқуқий юстиция органлари даражасига кўра шаклланадиган); жиноий-хуқуқий юстиция органларининг ўз бўлимлари хизматлари учун мўлжалланган (жиноятлар профилактикаси ташкил этиш ва амалга ошириш бўйича); бошқа нодовлат профилактика субъектлари учун мўлжалланган ахборотларга бўлиниши муҳим аҳамиятга эга.

Бироқ бошарув жиҳатдан ахборотни таснифлашнинг анча муҳим белгиси у тааллуқли бўлган объектларнинг мазмуни, табиати ҳисобланади. Шунинг учун профилактик аҳамиятга эга ахборотнинг мезонини адабиётда кўпинча қўйидаги асосий турга ажратилади; профилактик таъсир объектларининг ҳолати тўғрисидаги ахборот; профилактик фаолиятдан келиб чиқадиган ижтимоий шарт-шароитларнинг аҳволи (ҳолати) тўғрисидаги ахборот.

Профилактик таъсир объектларининг ҳолати тўғрисидаги ахборот.

Кўриб ўтилган ахборот гуруҳида, одатда қўйидаги асосий маълумотлар киради:

муайян вақт мобайнида (йил, ярим йил, чорак, сана) хизмат кўрсатилган ҳудудда қайд этилган жиноятлар ва уларни содир этган шахсларнинг абсолют яъни, унинг ҳолати каби, бундай жиноятларнинг кўрсаткичларини белгиловчи маълумотлар;

умумий жиноятлар миқдоридаги турли гуруҳ ва турдаги (оғирлик даражаси, айб шакли, жиноий тажовуз объекти ва х.к бўйича), шунингдек, жиноят содир қилган

умумий шахслар миқдорида турли гуруҳдан (ёши, жинси, маълумоти, машғулоти тури ва ҳ.к. бўйича) шахслар миқдорида жиноятлар миқдори, яъни жиноятчиликнинг сифат кўрсаткичини – унинг тузилишини тавсифловчи маълумотлар;

аҳоли сонига нисбатан жиноятларнинг (жиноятчиларнинг) ўзаро миқдорий нисбати, яъни жиноятчилик даражасини тавсифловчи маълумотномалар. Бунда шуни назарда тутиш керакки, жиноятчиликнинг умумий коэффициенти билан бир қаторда махсус коэффициентлар ҳам қўшиб ҳисобланади, яъни жиноятларнинг айрим гуруҳ ва турларининг тарқалганлиги ва интенсивлиги белгилаб олинади.

жиноятчиликнинг вақт бўйича келтириб ўтирган кўрсаткичларининг ҳар қандай ўзгаришини тавсифловчи, яъни йилнинг турли ойи, мавсумида содир этиладиган жиноятлар миқдори, шунингдек (зарур ҳолларда жиноятчиликнинг турли ҳафтанинг куни ва кун соатлари бўйича ўзгариб туришга маълумотлар)

Жиноятчиликнинг тузилиши, суръати ва даражасига тааллуқли маълумотлар ўзгаргандан ахборотга киради, бу вақтда жиноятчиликнинг ҳолати тўғрисидаги ахборот дастлабки ахборотга дахлдор бўлади.

Ахборотнинг кўрсатилган турлари билан бир қаторда профилактик таъсир кўрсатиш объектини гуруҳ ўрганиш учун қўйидаги омилларга

доир ахборотлар муҳим аҳамиятга эга бўлади: а) хизмат кўрсатилаётган ҳудудга келган судланган шахслар, шу жумладан озодликдан маҳрум қилиш жойларидан бўшатирилганлар ҳамда шартли жазо белгилаганлар; б) яқка тартибда профилактик таъсир чоралари белгиланган шахслар; в) жиддий маъмурий ҳуқуқбузарликлар ва маъмурий жазога тортилган шахслар; г) ҳуқуқбузарликларга оид ишлари вояга етмаганлар ишлари комиссияси кўрувида бўлган вояга етмаганлар, шунингдек вояга етмаганлар ишлари инспекциясига ушлаб келтирилган ўсмирлар миқдори ва ҳ.к.

Жиноятлар ва ўзга ҳуқуқбузарликлар профилактикасини ахборот билан таъминлаш учун ахлоқ статистикаси маълумотлари жиддий амалий қизиқиш уйғотади. Ғайриахлоқий ҳодисалар тўғрисида маълумотларнинг йўқлиги жиноятчиликнинг ҳолати ва суръатига қанчалик интенсив таъсир қилишга оид тўлиқ ва объектив ахборот олишни муайян даражада қийинлаштиради. Шунинг оқибатида профилактик характердаги аниқ чора-тадбирларнинг нактижадорлигини асосли равишда баҳолаш мураккаб бўлади.

Профилактик фаолиятдан келиб чиқадиган ижтимоий шарт-шароитларнинг ҳолати тўғрисидаги ахборотлар. Криминологияда жиноятчилик бошқа ҳодисалар билан турли туман алоқада ва муносабатда бўладиган ижтимоий ҳодиса сифатида кўриб чиқилади. Мазкур дастлабки тезис жиноятчилик билан боғлиқ ва ўзаро алоқада бўладиган ижтимоий шарт-шароитларга таъсир этишнинг турли жиҳатларини ҳар томонлама ўрганиш кераклигини шарт қилиб қўяди.

Жиноятчиликнинг олдини олиш, профилактикаси субъектлари ҳолати тўғрисидаги ахборот. Ушбу гуруҳдаги профилактика субъектларининг кучлари ва воситалари, ҳамда улар фаолиятлари натижалари таҳлили оид маълумотларни ҳосил қилади. Жиноятлар профилактикаси ихтисослашган субъектлар жиноий-ҳуқуқий юстиция органлари билан биргаликда турли давлат органлари ва жамоат бирлашмалар шуғулланадилар, бироқ ҳар қайсининг куч ва воситалари тўғрисида бугал ахборот олиш ниҳоятда мураккабдир. Шунинг учун бошарув мақсадларида фақат ихтисослашган профилактика субъектлари тўғрисида ишончли маълумотга эга бўлишнинг ўзи етарлидир.

Биринчи навбатда жиноий-ҳуқуқий юстиция органлари шахсий таркиби миқдори ва унинг таъминланганлиги (хизмат бинолари, транспорт, алоқа ва бошқ), аҳоли сонига қараб улар ходимлари масалан, бар милиция участка инспектори) нинг ва жиноятлар миқдорига қараб (масалан, оператив ходимнинг) жиноят ишлари бўйича (масалан, терговчининг) иш нагрузкаси; ижтимоий уюшмалар (уларнинг кучлари ва воситалари) тўғрисидаги маълумотлар.

Ахборот турлари ва манбалари кўриб чиқишга нисбатан кўриб ўтилган ёндашувлар, уларни таснифланишнинг барча имкониятларини

шубҳасиз қамраб олмайди, бироқ асосий принцип – жиноятларнинг профилактикасини ахборот билан таъминлаш, уларни назарий ва амалий муаммоларини ишлаб чиқишда ҳисобга олишда юзага келган билиш мақсадлари ва вазифаларининг у ёки бу принципга мувофиқлиги барча ҳолатларда ўз аҳамиятини сақлаб қолади.

Жиноий -ҳуқуқий ахборотнинг турлари ва манбаларини кўриб чиқишга эътибор бериш билан шуни қайд этиш керакки, у жиноятчиликка қарши кураш, жиноий ҳуқуқий нормаларнинг самарадорлигига оид объектив воситалари тўлиқ ахборотни тўплаш, таҳлил қилиш ва фойдаланиш эҳтиёжидида ифодаланилади. Бу ахборот хизмат кўрсатиладиган ҳудудда жиноятчиликка қарши кураш вазифаларини амалга ошириш бўйича қарор қабул қилишда асос ҳисобланади.

Жиноий - ҳуқуқий ахборот турлари ва манбалари таснифини ишлаб чиқиш мураккаб илмий муомала ҳисобланади ва аввало хилма - хил ахборот ичидан ҳуқуқни муҳафаза қилишда фойдаланадиган ахборотни ажратиш жараёни мураккабдир. Ҳатто профилактика фаолияти ва жиноят қонунини қўллаш фаолияти, шу вазиятда шартли ҳисобланади, чунки улар умумий ахборот асосига эга бўлади.

Жиноий-ҳуқуқий юстиция органлари ўртасида ҳуқуқни қўллаш фаолияти жиноий - ҳуқуқий нормаларнинг санкциясини, яъни жазони қўллайдилар, деган фикр тарқалган. Шу билан бига жазога жиноий - ҳуқуқий нормаларни қўллаш натижаси сифатига қараш мумкин. У қўйидагиларни ўз ичига олади: 1) тайёрланаётган ва содир этилган жиноятларни аниқлаш, қайд этиш ва ҳисобга олиш; 2) тергов қилиш; 3) жиноят ишларини суд тартибидида кўриб чиқиш (жиноий-ҳуқуқий нормалар нуқтаи назаридан): а) тергов жараёнида жиноятлар таснифининг тўғрилигини белгилайди ва унга якуний равишда жиноий-ҳуқуқий баҳо беради; б) бу жиноятнинг ижтимоий хавфлилик даражасини белгилайди ва енгиллаштирувчи ва оғирлаштирувчи ҳолатларни ҳисобга олади, жазо тури ва ҳажмини белгилайди. Бироқ шу билан ҳуқуқни қўллаш фаолияти ҳали тамом бўлмаган. Хусусан, унинг муҳим таркибий қисми жазони ижро этиш ва ниҳоят, жазодан озод қилиш, судланганликни тугаллаш ва олиб ташлашга оид масалани ҳал этиш ҳисобланади.

Шундай қилиб ҳуқуқни қўллаш жараёни бир қатор кетма - кет босқичларга бўлинади, мадомики, умуман, ҳуқуқни қўллаш фаолиятнинг натижалари, унинг ҳар қайси босқичлари хусусида ахборот олиш мумкин.

Статистик ҳисоботнинг амалдаги низомида жиноий-ҳуқуқий ахборот блокнинг махсус ажратилиши назарда тутилмайди, бироқ бу унда шу каби ахборот сақланмаслигини билдирмайди. Бундай турдаги ахборот ҳуқуқни муҳафаза қилиш фаолиятини таҳлил қилиш ва баҳолашда етарлидир ва хусусан, жиноий - ҳуқуқий нормаларни қўллашнинг барча босқичларида – жиноят содир этилишнинг аниқлашни ва қайд этиши ҳамда судланганликнинг тамом бўлиши ва олиб ташланишигача тегишли

органлар ва хизматлар фаолиятининг акс эттирадиган ҳисобот шакллариининг ҳажида мавжуд бўлади.

Шуни эътиборга олиш керакки, жиноий - ҳуқуқий ахборот билан ишлашнинг ўзига хос хусусиятлари анчагина.

Биринчидан, жиноий - статистик ахборот, унинг аниқ турига вақт ва боғлиқлик бўйича аралашиб, шу аралашувнинг ҳар хил хусусиятларга эга бўлади. Демак, жиноят ҳодисасига вақт бўйича суриштирув ва тергов органлари ахборотлари яқин туради ундан кейин узоқроқ - суд ахборотлари, ундан ҳам узоқроқ жиноят - ижро муассасаларига оид маълумотлар туради. Булар статистик қонуниятларда акс этмайди, бироқ масалан, ушбу аниқ вақт давомида оператив вазиятни баҳолашга ҳисобга олиш керак. Яна қушимча қиладиган бўлсак, ахборотнинг аралашуви, маълумотларни қасддан тузиш оқибатида, хусусан, ушбу ҳисобот давридан келажакда хизмат кўрсатмайдиган ҳудуддаги жиноятчиликка қарши кураш ҳолатига доир «статистик манзарани» сунъий равишда яхшилаш мақсадида статистик ахборотнинг бир қисмини асоссиз равишда ўтказиш оқибатида келиб чиқиши мумкин.

Иккинчидан, жиноят статистикасида ҳисобга олинадиган маълумотлар, бунинг устига фақатгина дастлабки тергов ва суд муҳокомаси жараёнида эмас, балки ҳукм қонуний кучга киргандан сўнг ҳам аниқлаштириши мумкин. Бироқ, ҳар доим ҳам бундай аниқлаштиришлар статистик ҳисоботни тегишлича ўзгартириш (маълумотларга тузатиш киритиш) га олиб келавермайди. Натижада ҳуқуқни қўллаш фаолияти соҳасида ишнинг ҳолатига доир холис ва ишончли ахборот олиш қийинлашади.

Учинчидан, жиноят ҳуқуқий ахборотни ўрганиш ва таҳлил қилиш каби профилактик ахборотни ўрганиш ва таҳлил қилишда ҳам латент жиноятчиликка оид ахборотнинг ишончилигига бузувчи таъсирларни ҳисобга олиш керак.

Жиноятчиликка қарши курашнинг, улар ўртасида жиноий -ҳуқуқий чоралар муҳим ўрин эгаллайдиган махсус чоралари самарадорлиги операция вазиятнинг ўзгариш ва тенденциялари аниқ белгилаб олиниши ва шу асосда тўғри бошқарув қарори қабул қилинишига боғлиқ. Шунинг учун оператив вазиятни ҳар томонлама таҳлилини таъминлаш, жиноятчиликка қарши кураш ҳолатини тўғри баҳолаш– ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари самарадорлигини мутлоқ зарур шартидир. Ўз навбатида, жиноий ҳуқуқий характердаги мақсадга йўналтирилган махсус чоралар бевосита оператив ҳолат ва криминологик вазият билан боғланади.

Бундан ташқари, жиноят ҳуқуқи нормаларининг ўзи ахборот ҳисобланади ва шу боис одамлар, мансабдор шахсларнинг ҳуқуқ- атвorigа, яъни уларни бузганлик учун жиноий - ҳуқуқий тақиқлар ва синсацияларга оид маълумотларни ўз ичига олади.

Демак, жиноят-хуқуқи нормалари муайян билимлар, у ёки бу маълумотларни бутунлай ўз ичига олади ва айнан шу ҳолат жиноят хуқуқига мотивли, тартибга таъсир кўрсатади.

Булар натижасида жиноятларнинг олдини олиш ва жиноят қонунини қўллаш соҳасидаги барча жараёнлар, профилактик ва жиноий-хуқуқий таъсир кўрсатишнинг барча механизмлари – муайян маънода криминологик, жиноий-хуқуқий ҳамда ўзга ахборотни узлуксиз ҳодисаси, ҳаракати ва қайта ишланишидир.

Жиноятчиликка қарши кураш сиёсатини ахборот билан таъминлашнинг бош ва асосий мақсади сифатида қўйидагиларни ажратиб кўрсатиш мумкин:

биринчидан, жиноят қонуни муҳофазаси остида бўлган ижтимоий қадриятларнинг ҳолати тўғрисида объектив ахборотни тақдим этиш;

иккинчидан, жиноятларнинг олдини олиш, улар профилактикасининг самарадорлиги ва учинчидан, жиноят қонунининг қўлланилиши, бу фаолиятни оқилона бошқариш учун шарт-шароит яратиш.

Ушбу мақсад қўйидагиларда янада аниқроқ бўлади:

Ахборот тўплаш ва тақдим этиш (бериш):

а) ғайриижтимоий хатти-ҳаракати (хулқ-атвори)га кўра жиноят ёки бошқа хуқуқбузарлик содир этишга мойил шахслар тўғрисида;

б) бу шахсларнинг яқин фоизалари ва уларнинг хулқ-атворида ижтимоий ёки салбий таъсир кўрсатувчи омиллар тўғрисида;

в) айтиб ўтилган шахсларга нисбатан ўтказиладиган махсус профилактик чора- тадбирларнинг самарадорлиги тўғрисида.

Суриштирув ва дастлабки тергов турли хил жиноятлар содир этишга таъсир кўрсатуви сабаблар ва шарт-шароитлар тўғрисида амалга ошириладиган операция - қидирув тадбирларни амалга ошириш, жараёнида аниқланганлар тўғрисидаги ахборот тўплаш, ишлов бериш ва таҳлил қилиш ҳамда бу ахборотни жиноятларни профилактика қилиш субъектлари тарифидан уларни бартараф этиш борасида ўз ишларини ташкил қилиш ва тегишли бошқарув қарорлари қабул қилиш, қонунчилик ва давлат ҳокимияти ижроя органларини хабардор қилиш учун сақлаб туриш ва бериш.

Давлат ҳокимияти органлари, жиноий-хуқуқий юстиция органларига умуман, хуқуқни қўллаш фаолияти ва хусусан, айрим жиноий - хуқуқий институтлар ва шу жумладан, уларнинг таъсир кучи, поғоналари ва ҳ.кга оид нормаларнинг самарадорлиги тўғрисидаги ахборотларни тўплаш ва бериш.

Озодликдан маҳрум қилиш жойларида жазони ўтаётган ва бошқа судланган шахсларга жиноят-ижроя чораларининг таъсири самарадорлиги, шу жумладан ахлоқ тузатиш таъсири самарадорлигининг муҳим кўрсаткичи (индикатори) сингари рецидив жиноятчилигининг

ҳолати ва даражасига таъсир кўрсатувчи объектив ва субъектив тартибдаги омиллар тўғрисидаги ахборот тўплаш ва тақдим этиш.

Ахборот таъминотининг кўпқирралилиги унинг мақсадларини бошқага таснифлаш имконияти борлигини ҳам ифодалайди. Хусусан, ташкилий-бошқарув ва ёрдамчи техник мақсадлар шулар жумласидандир.

Ташкилий-бошқарув мақсади қўйидагиларни ўз ичига олади:

а) объектлар, жараёнлар ва ҳодисаларни аниқлашда улар криминологик ва жиноий-ҳуқуқий ахборот ҳамда улар устидан зарур кузатув олиб бориш лозимлигини вужудга келтиради;

б) ахборотни тўплаш, сақлаш, қайта ишлаш ва баҳолаш усуллари ва йўллари тизимини яратиш;

в) профилактика субъектлари, улар ҳал қиладиган вазифаларининг хусусиятларига биноан ахборотдан фойдаланиш имкониятларидан келиб чиққан ҳолда уларнинг сўровларига мос келишида ахборотнинг тақсимланиши;

г) ахборотдан фойдаланишнинг тури ва самарадорлигини баҳолаш;

д) ҳисобга олинмаган фойдаланувчиларнинг сўровларига жавоб бериш имкониятлари;

е) ахборотдан фойдаланиладиган субъектларни тайёрлаш ҳамда уларни янада тўлиқ ва самарали қўллашга жалб этиш;

ж) ахборотни бузишдан, ундан нотўғри фойдаланиш ва керак бўлмаганда тарқалиб кетишдан асраш.

Ёрдамчи-техник мақсадлар қўйидагиларни ўз ичига олади: ахборотнинг зарур расмийлаштирувини таъминлаш, унинг ташувчиларини ишлаб чиқиш; зарур техник воситалар ЭХМдан фойдаланиш; ахборотни сақлаш, узатувчи ҳ.к учун шароит яратиш.

Келтирилган таҳлиллар доирасидан ташқарида назарий тавсифдаги мақсадлар қолди. Демак, айнан улар жиноий-ҳуқуқий юстиция органларининг жиноятларнинг олдини олиш ва жиноят қонунини қўллаш борасидаги ҳуқуқни қўллаш фаолиятини ахборот билан таъминлашни келгусида такомиллаштириш муаммоларини ҳал қилишда белгиловчи ҳисобланади.

жиноятларнинг олдини олиш – ижтимоий бошқарувнинг ҳуқуқий ҳимоя қилинувчи қадриятлар хавфсизлигини таъминлашга қаратилган ҳамда жиноятларнинг сабабларини, уларни содир этишга имкон берувчи шарт-шароитларни аниқлаш ва бартараф қилиш, шунингдек, ҳуқуққа хилоф хулқ-атворга мойил бўлган шахсларга огоҳлантирувчи таъсир кўрсатиш бўйича қатор мақсадларга қаратилган чоралар тизимини ишлаб чиқиш ва амалга оширишдан иборат бўлган бир кўринишидир.

Жиноят мотивациясининг хусусияти ва мазмунига кўра, умумий кўринишда жиноятчиларни қуйидаги жиноий типларга ажратиш мумкин:

а) зўравон шахс типи; б) ғараз мақсадли; в) тамагир тип; г) эҳтиёткор бўлмаган тип; д) қарам тип.

Шахснинг криминоген мотивацияга мойиллигининг чуқурлиги ва турғунлиги жиҳатидан жиноятчиларни куйидаги шахсий типларга ажратиш мақсадга мувофиқдир: а) тасодифий жиноятчилар; б) вазиятга боғлиқ жиноятчилар; в) беқарор жиноятчилар; г) профессионал жиноятчилар.

Жиноятчиликка қарши кураш сиёсатини ахборот билан таъминлашнинг бош ва асосий мақсади сифатида қўйидагиларни ажратиб кўрсатиш мумкин: а) жиноят қонуни муҳофазаси остида бўлган ижтимоий қадриятларнинг ҳолати тўғрисида объектив ахборотни тақдим этиш; б) жиноятларнинг олдини олиш, улар

профилактикасининг самарадорлиги ва учинчидан, жиноят қонунининг қўлланилиши, бу фаолиятни оқилона бошқариш учун шарт-шароит яратиш.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси. – Тошкент: Адолат, 2015. – 393 б.
2. Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси. – Тошкент: Адолат, 2015. – 728 б.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Хуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги Қонунининг 3-моддаси. // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2014 й., 20-сон, 221-модда.
4. Абдурасулова Қ., Ниёзова С. Жиноятчилик ва жиноятчи шахси муаммолари: Ўқув қўлланма. – Тошкент: ТДЮИ, 2006. – Б. 58.
5. Абдурасулова Қ.Р. Криминология. Дарслик. / Масъул муҳаррир: ю.ф.д., проф. М.Ҳ. Рустамбоев. – Тошкент: ТДЮИ, 2008. – Б. 116.
6. Зарипов З., Исмаилов И. Криминология: Дарслик. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 1996.
7. Мусаев М.А. Ҳаётга қарши жиноятлар: назария ва амалиёт муаммолари. – Тошкент: Шарқ, 2011.
8. Ниёзова С. Кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида қасддан одам ўлдирганлик учун жиноий жавобгарлик. – Тошкент: ТДЮИ, 2005. – Б. 15.
9. Ниёзова С.С. Жиноятларнинг виктимологик профилактикаси: Ўқув қўлланма. – Тошкент: ТДЮИ, 2012.
10. Рустамбаев М.Ҳ. Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқи курси. Т.1. Умумий қисм. Жиноят тўғрисида таълимот. Дарслик. – Тошкент: ILM ZIYO, 2010. – Б. 34.
11. Рустамбаев М.Ҳ. Ўзбекистон Республикасининг жиноят ҳуқуқи курси. Т.3. Шахсга қарши жиноятлар. Тинчлик ва хавфсизликка қарши жиноятлар: Дарслик. – Тошкент: ILM ZIYO, 2011.